

Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)» деген темада 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган кандидаттык диссертациялык ишине

РАСМИЙ ОППОНЕНТИН ПИКИРИ

Диссертациялык иш Кыргыз билим берүү академиясынын филологиялык билим берүү лабораториясында аткарылган.

Илимий жетекчи – филология илимдеринин кандидаты, доцент Алымова А.Т.

Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, жыйынтыктан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат.

Биринчи бап «Башталгыч класстардын окуучуларынын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык өзгөчөлүктөрү» деп аталып, үч бөлүмдөн турат.

Биринчи баптын биринчи бөлүмү «Психология жана педагогика илимдериндеги оюн түшүнүгү жана анын мааниси» деп аталып, психология, маданият таануу, этнография илимдериндеги кыргызстандык, советтик, россиялык окумуштуулардын оюндун психологиялык маңызы, оюн ишмердүүлүгү боюнча изилдөөлөрүн жана аны башталгыч мектеп курактагы балдарды тарбиялоодо пайдалануу менен кеп өстүрүүсүнө тийгизген таасири талдоого алынган.

Биринчи баптын экинчи бөлүмү «Башталгыч мектеп окуучуларынын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык мүнөздөмөсү» деп аталып, залкар педагог-окумуштуулардын педагогика илиминин негизинде окутуу боюнча талданган жыйынтыктары жөнүндө сөз болгон.

Биринчи баптын үчүнчү бөлүмү «Дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүүнүн лингвистикалык негиздери» деп аталып, изилдөөбүздүн теориялык негиздери каралат. Атап кеткенде, Л.В. Щербанын лингвистикалык негиздөөсү жана коммуникативдик методдордун принциптери изилдөөгө алынган.

Экинчи баптын аталышы «Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде башталгыч класстардын окуучуларынын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү боюнча илимий изилдөөнүн материалдары жана методдору» деп аталып, педагогикалык эксперименттин натыйжалары тартууланып, эффективдүүлүгү аныкталып, изилдөөгө алынган берилмелер жыйынтыкталып, изилделген тема боюнча илимий-методикалык сунуштар иштелип чыккан.

“Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептеринде кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнү өркүндөтүүнүн концепциясы”, “Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин 1-4-класстары үчүн

кыргыз тили боюнча предметтик стандарт” (2022-ж), “Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн деңгээлдик программасы (А1 деңгээли, 1-4 – класстар, 2023-ж.)” аттуу мамлекеттик билим берүү жана окутуунун нормативдик документтерине жана 1-4-класстарынын окуу китептерине талдоо жүргүзүлгөн.

Үчүнчү баптын «Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн башталгыч класстарда дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кепти өстүрүүнүн усулдарынын» “Дидактикалык оюндардын классификациялануусу жана алардын мүнөздөмөсү” деп аталган биринчи бөлүгүндө башталгыч класстардын окуучуларынын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү үчүн зарыл болгон билгичтер менен көндүмдөрдү калыптандыруу максатына жараша классификациялоонун мүнөздөмөсү берилген.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2023-жылдын 10-февралындагы №64 токтомдоруна ылайык «Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү Программасынын» максаты: «Мамлекеттик тилди өз функциясын аткарган деңгээлге көтөрүү, ошондой эле мамлекеттик тилди өнүктүрүүгө жана колдонууга багытталган маселелерди чечүү, мамлекеттик тилди жарандык интеграциянын жана мамлекеттик иденттүүлүктүн негиздеринин бири катары өркүндөтүү» жагын алган.

Программанын төмөнкү милдеттерин:

1) республиканын коомдук турмушунун бардык чөйрөлөрүндө мамлекеттик тилди толук жана кеңири колдонууга жетишүү;

2) мамлекеттик тилди эне тили, экинчи тил, чет тили жана кесиптик тил катары окутуунун окуу-методикалык негиздерин өркүндөтүү жана стандартташтыруу;

3) калктын тил маданиятынын деңгээлин көтөрүүгө болгон, - маселелерин чечүү жолдоруна токтолгон.

Ошону менен катар эле, Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 31-октябрындагы № 221 Жарлыгы менен бекитилген 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында да тил саясатына өзгөчө көңүл бурулган. Аталган Стратегияда «Кыргыз Республикасынын жарандарынын бир нече тилди билүүсүнө шарт түзүлүп, кыргыз тилин мамлекеттик тил катары колдонуу чөйрөсү кеңейип, мезгил талабына жана коомдук муктаждыкка ылайык мамлекеттик тилди өркүндөтүү» иши жолго коюлары көрсөтүлгөн. Анын негизинде алдыбызга коюлган милдетибизди ишке ашыруунун маанилүү жолу – бул окуучулардын кептик иш-аракеттерин жандандырууга багыттоо, теориялык билимди практикалык, оозеки, жандуу кеп аркылуу өстүрүү жана окуучуларды жогорку деңгээлдеги жигердүүлүккө жеткире турган инновациялык-коммуникативдик технологиялар жана окутуунун интерактивдүү методикаларын пайдалануунун маанисин ачыктаган. Алардын катарында башталгыч мектеп курагындагы окуучуларды окутууда колдонуу эң ыңгайлуу болгон, мажбурланылбаган, чыныгы турмуштук кырдаалды, тилдик

чөйрөнү түзүп, акылды гана эмес, эмоцияны да ээлеп алган активдүү ой жүгүртүү процессти камсыздаган дидактикалык оюндар экендигин аныктаган. Окуучулардын баарлашуу инстинктинин жогору экендиги, сөз менен фантазиясы бириккен кыялынын жандуулугу, кабыл алуусунун курчтугу окуучунун сабакка болгон кызыгуусун артырары такталган дешке болот.

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз тили сабактарында дидактикалык оюндарды колдонуу боюнча фундаменталдуу изилдөө жүргүзүлө электигин белгилеп, окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн башталгыч класстардын окуучуларынын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү темасы тандалып алынган.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси.

Психология жана педагогика илимдериндеги оюн түшүнүгү, оюндун жана балалыктын сырдуу касиеттери жана кенже класстагы окуучулардын психологиялык өзгөчөлүктөрү А.А. Брудныйдын, Э. Берндин, Л.С. Выготскийдин (1934, 1991), У. Джеймстин (1999), И.А. Зимняянын (1984, 2001), М. Кордуэллдин (1999), А.Н. Леонтьевдин (1983), С.Л. Рубинштейндин (2002), Д.Н. Узнадзеин (1999), З.Фрейддин (1999), Й. Хейзинганын (1997), Д.Б. Элькониндин (1999) ж.б., психологдордун эмгектерине таандыгын белгилеген.

Ш.А. Амонашвили (1983, 1987), Л.Л. Вохмина (1993), В.В. Давыдов (1975), Я.А. Коменский (1982), И.П. Подласый (2000), К.Д. Ушинский, В.А. Сухомлинский (1975), И.Ф. Харламов (1999) ж.б., окумуштуу, педагогдор тарабынан оюн ишмердүүлүгү аркылуу ийгиликтүү окутуунун өзгөчөлүктөрү каралган.

М.М. Алексеева (2000), Б. Блум, Е.Н. Китайгородская (1986), В.Г. Ниорадзе (1989), Е.И. Пассов (1991), Л.И. Смагина (1978), Е. Щерба (1947, 1987), Б.И. Яшин (2000) ж.б., окумуштуулар дидактикалык оюндар аркылуу кепти өстүрүүнүн лингвистикалык негиздери менен алектенгендиги белгиленген.

М.С. Абайдулова (1997), К.К. Акматов (2022), К.А. Биялиев (2015), А.И. Васильев (1983), Т.А. Джороев (2012), К.Д. Добаев (1999, 2023), Н.П. Задорожная (1999), У.Б. Култаева (1995), М.Х. Манликова (2008), М.Л. Мухарова (1989), А.С. Мукамбетова (2013), А.Ж. Муратов (2022), С.К. Рысбаев (1995, 2016, 2023), М.М. Сыдыкбаева (2017), П.И. Харакоз (1973), Н.Б. Хасанов (2012), Ж.А. Чыманов (1996, 2015), Л.А. Шейман (1982), В.Н. Шнейдман (1987) ж.б. кыргызстандык окумуштуулардын кеп өстүрүү маселеси жана инновациялоонун илимий-теориялык негиздери жана окутуунун методикасы боюнча көптөгөн эмгектери анализге алынган.

Функциялык грамматика, кыргыз жана орус тилдерин салыштыруу, педагогика, психология илимдерине негизделип, алгачкы жолу орус мектептеринин башталгыч класстарына ылайык кыргызча кепти дидактикалык (фонетикалык, лексикалык, грамматикалык жана кептик) оюндар аркылуу өстүрүүнүн ыкмалары, жолдору, каражаттары иштелип чыкты; оюн түшүнүгүнө талдоо жүргүзүлүп, кенже курактагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү, окуучулардын оюнга умтулуусу, оюндун

аларга тийгизген таасири аныкталды; дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүүгө байланыштуу окумуштуулардын, педагогдордун теориялык-практикалык тажрыйбалары жалпыланган; окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн башталгыч класстардын окуучуларынын дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кеп өстүрүү моделин иштеп чыккан; педагогикалык эксперименттин негизинде моделдин эффективдүүлүгүн аныктаган.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Диссертациялык иш «Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү Программасы» жана 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын нормативдик документин ишке ашырууга багытталат. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин башталгыч класстарында дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кеп өстүрүүнүн материалдары, эксперименттик сабактардын иштелмелери, методикалык сунуштары жана эксперименттин натыйжалары “кыргыз тилин” предмет катары окутууда, кыргыз тилин экинчи тил катары окуу программаларын, окуу китептерин, усулдук колдонмолорду түзүүдө, “Кыргыз тилин окутуу методикасы” курсундагы студенттер жана квалификациясын жогорулатуу факультеттериндеги мугалимдер тарабынан колдонууга болору белгиленген.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин башталгыч класстарынын окуучуларынын кыргызча кеп өстүрүүгө багытталган дидактикалык оюндар тандап алынып, максаттуу колдонуу жолдору иштелип чыккан, кенже курактагы окуучулардын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык мүнөздөмөсү, алардын оюнга болгон умтулуусу аныкталган. Модель жана кеп өстүрүү методикасы иштелип, педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө апробацияланган.

Илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана корутундулардын негизденүү даражасы. Изилдөө ишинин натыйжалары илимий жактан негизделген. Диссертациянын максат жана милдеттерин чечүү үчүн адекваттуу изилдөө методдору пайдаланылган.

Алынган жыйынтыктардын ички биримдигин баалоо. Изилдөөдөн алынган натыйжалар тарыхый-логикалык жана методологиялык жактан системалуулугу, мазмундук тереңдиги ырааттуу мүнөздөлгөн.

Негизги жоболордун, корутундулардын жана натыйжалардын публикацияларда толук чагылдырылышы: УАК талап кылган илимий-педагогикалык басылмаларда 20 макала чагылдырылган (3 макаланын импакт фактору 0,1ден жогору); педагогикалык эксперименттерде текшерилген.

Автореферат диссертациянын мазмунуна, андагы коюлган изилдөөнүн максат жана милдеттерине дал келет.

Диссертациянын мазмунунда байкалган айрым мүчүлүштүктөр:

1. Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин 1-4-класстары үчүн кыргыз тили боюнча предметтик стандарттын (2022) талаптары менен тыгыз байланыштырылып, окуучулардын жеке

өзгөчөлүктөрүнө байланышкан деңгээлдик дидактикалык оюндардын, көнүгүүлөрдүн, тапшырмалардын, түрлөрү сунушталса;

2. Эмгек башталгыч мектеп окуучуларынын кыргызча кебин өнүктүрүүгө багытталгандыктан кеп ишмердүүлүгүнүн төрт түрү боюнча да (угуу, окуу, жазуу, сүйлөө) деңгээлдик ишмердүүлүктөр сунушталса;

3. Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги жана башка билим берүү уюмдары тарабынан башталгыч мектеп окуучуларынын билимдерин өнүктүрүү жана аны турмушта ийкемдүү колдонуу боюнча бир топ окуу программалыры апробацияланган. Ошол программаларга анализ жүргүзүлүп, жыйынтык чыгарылып, изилдөөгө байланышкан материалдарды өкүндөтүп сунушталса эмгектин деңгээли мындан да артмак.

4. Эмгекте айрым компьютердик техникалык каталар, текстте айрым стилистикалык кемчиликтер кездешет. Бирок белгиленген мындай мүчүлүштүктөр принципалдуу мүнөзгө ээ эмес, алар изилдөөнүн жалпы деңгээлине таасир этпейт.

Диссертациянын КРдагы УАКтын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү» Жобосунун 10-пунктунун талаптарына ылайыктуулугу.

Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган кандидаттык диссертациясын өз алдынча аткарылган жана педагогика илими үчүн олуттуу мааниси бар изилдөө катары кароого болот.

Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)» деген темадагы педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндө» жобонун № 10 пунктуна ылайык коюлган талаптарына толук жооп берет.

Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы методикасы (кыргыз тили) боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасына татыктуу деп эсептөөгө болот.

Расмий оппонент:

**педагогика илимдеринин кандидаты,
доцент, Ош мамлекеттик университетинин
квалификацияны жогорулатуу
борборунун директору**

Джороев Т.А.

Подпись *Т.А. Джороев*
ученой секретарь
Асанбекова

заверено:
Т.А. Джороев

